

A BÚCSÚZÓ KÖLTŐ JELENLÉTE

Nagy Gáspár posztumusz kötete, a *Sárfelirat* versei alapján a költő búcsújáról kellene szólnom. Ehhez azonban a búcsúzás alanyáról, a költőről kell először valamit mondanom, meg kell határozni, ki is volt az a férfiú, akinek utolsó verseit áttekintve azzal próbálkozom, hogy összefoglaljam, miként nézett szembe az életének távlatot adó elmúlással.

Ezért a magam Nagy Gáspár-képével kezdem, előrebocsátva, hogy abban sok fölöttébb szubjektív vonás is lesz. Nemcsak azért, mert költőről valójában nem is lehet objektívan beszélni, hanem mert – mint annyi más szerencsés társamat – engem is hosszas kapcsolat kötött hozzá: először a kora hetvenes években, debreceni egyetemi éveim elején, tehát majd négy évtizede találkozhattam vele. Rögvest hozzá kell tennem ehhez azt is, hogy barátjának nem merem magam nevezni. Akkor talán megtenném, ha élne, de így komolyan veszem Szabó Dezső intését, akitől tudjuk, a költő sírján dudva és barátok teremnek. Annyit azonban le kell szögezni: a kapcsolat természete baráti volt, de térben és időben ezernyi oka volt annak, hogy a köznapi értelemben vett barátkozás elmaradt. Az okok között az idő hiányán túl egyfajta szemérem is volt. De a sok dedikáció, elmélyült vagy éppen könnyed beszélgetés emléke ezt a kapcsolatot így is máig elevenné teszi.

Első találkozásunk idején Nagy Gáspár versei sorozatban jelentek meg az *Alföldben*. Akkoriban nem volt szokás, hogy pályakezdő költők munkáit ilyen, határozott állásfoglalást jelentő megnyilvánulásban adja közre egy folyóirat. Roppant intenzív indulás volt az övé, és ezt néhány évvel ifjabb kortársaként nemcsak örömmel láttuk, hanem valamiféle megfoghatatlan biztatást is éreztünk e tényben. Ezt az érzést már akkor erősítette, hogy érzékelhettük azt a mély emberi és irodalmi barátságot, amely az akkor oktatói pályáját kezdő, oly sokunkra nagy szellemi és erkölcsi hatást tevő, ugyancsak kortársunknak éreztett Görömbei Andrással kötötte össze. Az ő barátságuk akkor azt az utólag nem mindenben igazolható elképzelést erősítette bennünk, miszerint az igazi irodalom több,

mint irodalom, és hogy *csak* az az igazi költészet, amelyiknek a tétje nagyobb, mint a versek. Amiben van igazság, de azt abszolútnak tekinteni persze túlzás. Utólag nehéz eldönteni, hogy mi volt vonzóbb: az irodalom vagy az irodalmon túli tét. Hogy ez utóbbi nem volt csekély, azt nemcsak a kortársi és baráti irodalomkritika érzékelte, de egy másfajta figyelem is.

„A BRFK [Budapesti Rendőr-főkapitányság] III/III osztály adatai szerint [Nagy Gáspár] alaposan gyanúsítható ellenséges írói tevékenység kifejtésével, antimarxista nézetek terjesztésével, ellenséges célzatú illegális csoportok létrehozásával. Tevékenysége népköztársaságunk államrendje ellen irányul, elsősorban ideológiai és kulturális területen a fellazító politikában nyilvánul meg.” – idézte Görömbei András egy valahai szerzőtől, aki nem csekély érzékenységgel fogalmazta meg a maga állásából fakadó álláspontját.

A megállapítás ugyan alapvetően pontosan tükröz egy helyzetet, mégis minden elemében hamis. Ezt alighanem a szöveg szerzője is tudta. Ha ugyanis a megfogalmazott vádak tényszerűen bizonyíthatóak lettek volna, akkor Nagy Gáspár bíróság elé kerül, és igen súlyos büntetés vár rá. Rákosiék fénykorában egy ilyen tartalmú vádirat legalább két pontja önmagában is halálos ítéletet vonhatott maga után, nem szólva a megemlített „ellenséges célú illegális csoportok” résztvevőinek kiosztható, nem csekély büntetési tételekről.

A szöveg záró mondata azonban rögvest visszavesz a megelőző kijelentés súlyából. A „fellazító politika” a kor ideológiai és hatósági tolvajnyelvében kifejezetten azt az elsődlegesen a hidegháború korszakának vége felé kialakított nyugati politikát jelentette, amely a bolsevista rendszerek megdöntése helyett azok eróziójának gyorsítását célozta. Ennek folytán a fellazítóra semmilyen konkrét cselekmény nem bizonyítható, megnyilvánulásainak dinamikája, sugallata alkalmas arra, hogy gyöngítse a rendszer alapjait. Ekkoriban a Kádár-rendszer eresztékei már önmagukban is előregedőben voltak. Így aztán a hatóság a verbális fogcsattogatás ellenére is tudomásul vette, hogy a lázítás más, mint a lazítás.

Ám a fenti szöveg fogalmazója ettől függetlenül jól érzékelte, hogy Nagy Gáspár szelíd költészete mögött a hatalmi berendezkedés radikális elvetése húzódik meg. És ha a költő illegális sejteket nem is szervezett, a költészetének csoportképző ereje volt. Általa találkozhattak össze akik hasonlóan éreztek, gondolkod-

tak. Vagyis Nagy Gáspár verseinek költészetten túli jelentésük volt, ahogy az irodalom is határozott közéleti tartalmakat közvetített, bizonyos összefüggésben kvázi-politikai jelentést kapott. Nemcsak a III/III-asok, hanem a civilek számára is. Vagyis az éber szolgálatos megfigyelők okkal vették észre, hogy a dolgok az ő szempontjukból veszélyes fordulatot vettek. Nagy Gáspár versei (de, maradjunk Debrecenben, Görömbei András vagy éppen Tamás Attila némely órái) sokunk számára az irodalmat akkoriban közéleti, politikai, nemzeti, erkölcsi önmegvalósítás-pótlékká is tették, amely megfoghatatlanságában a hétköznapokban engedélyezettnél magasabb, bár nem ajándékba adott szabadságfokot biztosító térséget jelentett. Nem igazi szabadságot, de mégis olyan próbapályát, ahol meg lehetett próbálkozni a szabadságért folytatott harccal. Az akkori világ megosztottságában, ahol a *mi* és az *ők* fogalma, számomra legalábbis, nagyon világosan elvált egymástól, a kapcsolat Nagy Gáspárral azonnal a hivatalos elvárásokkal szemben egy másfajta értékrend alternatíváját jelentette, amely mellé állni felszabadító élmény volt. És nem kevesen álltak itt: Nagy László, Csoóri ugyanezt jelentette, de hasonlót éreztünk pl. Pilinszky vagy Weöres Sándor verseit olvasva is, annak ellenére, hogy az ő „alternatívásuk” egészen másként működött.

Az évek múltak, a rendszer csendesesen kókadózott, a szellemi kapcsolatok rögzültek, jártuk a magunk útját. Nagy Gáspár írta a verseit, ütközött olykor a hatalommal, csendesesen működött a „mi” és az „ők” (vagy „azok”?) megosztottsága.

Nagy Gáspárral e szerkezeten belül volt még külön okunk is a szolidaritásra: akkoriban kevesen viseltük ezt a napkeleti bölcsek egyikétől kölcsönzött nevet. Pszichológiailag bizonyított tény, hogy az ilyesféle névazonosság mással nem igazolható pozitív előítéletet kelt az emberekben. Ezt mi a szakma megerősítése nélkül is éreztük, igaz, hogy az összetartozás-érzetet más tényezők is megerősítették. Mindenesetre rendre el is játszottunk azzal a nem túl igényes szójátszával, hogy pártot alapítunk. Ha mást nem is, de Gás-párt, sőt *Gáspártot*. (A *tulipánt-tulipántot* népi kifejezés mintájára.)

Ez idő tájt úgy gondoltam, és azóta is így látom, hogy Nagy Gáspár számára a kezdetektől kezdve nem igazán az irodalom, nem a költészet volt a világon a legfontosabb dolog. De ebben az összefüggésben nem kell feltétlenül és főleg nem kizárólagosan politikai tartalmakra gondolni. A politika csak (csak?) annyiban

fontos, hogy esetenként az igazság felé vezető úton a legdurvább akadály. Ám ha valaki így gondolkodik irodalomról és költészetről, akkor az nem igazán „irodalmi költő”, és ez recepcióját is meghatározza.

Nem hiszem, hogy Nagy Gáspár valaha azt gondolta volna, hogy ő „az úr, a vers csak cifra szolgál”. Nem gondolhatta, és nem mondhatta, mert mélyen megélt katolikus hite okán tudta, hogy Úr csak egy van, és a költő, meg a versei örüljenek, ha Őt szolgálják. Ennek, a saját személyiséget ugyan le nem fokozó, de az egyéni lét korlátait, esetlegességét is látó hitnek meghatározó szerepe lett költői látásmódjában. Elsősorban azzal a világlátással, hogy az ember a maga egyediségében, egyedi példány voltában is egy nagy egész része. Része a világ kozmikus rendjének, a földi létnek, az emberiségnek, nemzetének – és az e helyzetéből következő alázat nélkül még önmagáig sem juthat el.

Nagy Gáspár irodalmi pályaképében kifejeződő életútja eszerint alakult. A rendre elszoruló torkú kortársak között ő rendkívül termékenynek bizonyult. Ennek egyik oka az volt, hogy köznapi és szellemi élete eseményeire reflektálva (talán csak Juhász Gyulához hasonlítható gyakorisággal) nagyon sok, hagyományosan alkalminak mondható verset írt. Nem menekült egy konstruált világba, arról írt, ami körülvette. Akár egy olimpiaközvetítésben látott tornászlanýról (lásd: *Szaltószabadság*, vagyis: *Csak nézem Olga Korbutot*), vagy írókról, költőkről, művész- és másféle barátokról, mesterekről, cimborákról, családról, a család krónikájáról. Ezek a versek, bár alkalmakhoz kötődtek, korántsem voltak esetlegesek. Olyan történésekhez, emberekhez, eseményekhez kapcsolódtak, melyek valamilyen módon belső életének részeivé váltak, ahova viszont csakis értékrendjének szűrőjén keresztül juthattak. Vagyis, miközben önmagának, lírai énjének az irodalomban szokásostól eltérően nem tulajdonított meghatározó jelentőséget, mégis minden szava, metaforája, sora személyiségéből nőtt ki. A verseiben megjelenő *alkalom* pedig maga volt az élet, az ő élete, az alkalmi versek pedig az élete margójára írt glosszák.

Azt hiszem, hogy Nagy Gáspár tökéletesen tisztában volt költészete természetével. Sohasem akart a szó irodalmias értelmében *nagy* költő lenni. Nem a hírt, a költői dicsőséget kereste, hanem a maga üdvösségének útját. A katolicizmusban nagyon fontos szerepe van az életszentség fogalmának, amely nem nagy tettekben,

különleges teljesítményekben, mártírumban mutatkozik meg, hanem a mindannyiunk számára elérhető tökéletesedésben, az emberben meglévő isten-képmás keresésében, megmutatásában. Az irodalomkritika, esztétika ezt a fogalmat nem ismeri, bár például valami hasonlóra Mikszáth utal egy kis írásában, amelyben arról tűnődik, hogy a nemzeti irodalmakban nem a korszakot nyitó, iskolát teremtő, született zsenik szerepe a döntő, hanem a kismestereké, a derékhadé, amelyek irodalmi kultúrát teremtenek. Például azt hozza, hogy ha Shakespeare szerbnek születik, és valami csoda folytán így is megteremti életművét, attól a szerb irodalom ugyanott tartana, ahol akkor (tehát Mikszáth idejében) tartott.

Nagy Gáspár nem akarta újjáteremteni a magyar költészetet, ellenben költői életszentséget hordozva, maradandó értékeket teremtvé kultúrát épített. Verskultúrát is, hiszen annak a népi hagyománynak volt a folytatója, amelynek már nem a parasztság, nem az irodalmi folklorizmus volt a tartalma, hanem a közösségi gondolkodás, a nemzeti örökség folytatása, a magunk értékeihez való hűség – mai nyelvünkön, bárki számára befogadhatóan. És ezzel az eszközrendszerrel olyan történeti, erkölcsi, metafizikai tartalmakat jelenített meg, amelyek eleve politikai jelentést is kaptak. Ezt a jelentést nem értelmezői magyarázták bele, hanem ő kényszerült rá, hogy végső soron és esetenként politikai tartalmakat jelenítsen meg. Ezek mindennapi önbecsülésünk megőrzéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak. Mert a költészetnek ugyan nem feladata a politizálás, de nem mondhat le az igazságról. És ha egy közösséget a hatalom hazugságra kényszerít, akkor az e közösséghez tartozó költőnek elemi kötelessége igazat írni. Nagy Gáspár ezt a feladatot magától értetődő hősiességgel vállalta. Költészetének művészi mérlegét ezért nehéz tisztességgel megvonni: mert tudatosan volt egyszerűen több és kevesebb, mint pusztán irodalom.

Mi sem mutatja ezt pontosabban, mint az, hogy legismertebb versének, verseinek elemi erejét a politikum adja. Ezáltal lett nemzedékének legismertebb költője. Azt, hogy valaki ilyesmit írt le, hogy *„egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI”* – olyanok is hallották, akik iskolai tanulmányaik végeztével többé egyetlen verset sem olvastak...

Aztán eljött az itt említett temetés ideje, némely gyilkosok megnevezése – de az a *társadalmi* katarzis elmaradt, amit a *vers* olvasói annak idején megélték. Ez a hiány már maga is egy kis halál volt.

És elveszett az a megtalált és megszenvedett szerep, amelyben a diktatúra világában a költő szél ellenében is tudott vitorlázni. Posztumusz kötetében Csoóri Sándor betegágya mellől tudósítva (*Éjjel a megváltó hó*) számol be Nagy Gáspár a költőbarát gondolatairól, arról a kínról, amibe bele kellett betegednie: „a szenvedés gyökerét kereste / amikor azt mondta: a diktatúrát / a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni / de ezt az elmúlt tizenöt évet... / az árulások csalódások hegyláncai alatt / össze lehet roskadni...”

Arról nem ír, mit jelent, ha nemcsak barátnak hitt szövetségesek válnak árulóvá, hanem az ellenfelek is. Van annál rosszabb, hogy meghitt társak köpenyegük fordítását követően idegenek lesznek: az, ha valahai ellenfelek csak úgy, tényleges változás nélkül egyszer csak küzdőtársaknak mutatják magukat. Az ilyen győzelem rosszabb a vereségnél, mert visszamenőlegesen vonja kétségbe a harc és az áldozatok értelmét.

Azt hiszem, hogy röviden így tudom összefoglalni annak a költőnek világát, lényét, gondolkodását, akinek posztumusz kötet kapcsán a búcsújáról szerettem volna szólni. De ez a kötet nem a búcsúzása: talán néhány sor van benne, ami erre utal, az is tény-megállapítás. Ezt a könyvet nem lehet odailleszteni a magyar „halálköltészet” hagyományához, a közelmúlt olyan elköszönéseéhez, mint amilyen Petri György vagy Orbán Ottóé volt.

Nagy Gáspár búcsújában az a főlemelő, hogy nem búcsúzkodik. Sőt: ő búcsúztat, ahogyan annyiszor. A maga halálával keveset foglalkozik. Igaz, posztumusz kötetében nemcsak az utolsó év versei kaptak helyet, az az év már fizikailag sem nagyon tette lehetővé, hogy sokat írjon, a könyvben jó néhány korábban született (néhány szoros kivétellel), kötetben meg nem jelent költemény olvasható.

Egészében a *Sárfelirat* világa nem különbözik a költő más kötetieitől. Témái, nálam szorgalmasabb vagy ráérőbb ember talán ki is tudná számolni, nagyjából ugyanúgy szóródnak, mint más kötetekben. Szerelem, búcsúztatók, közéleti és más aktualitások, politikum és – mondhatnám természetesen, sorsának kötelezettségét teljesítve – 1956 amelynek fél évszázados jubileuma közelgett. Néhány kép a gyermekkorból, a szülőfalu világából, azzal az elemző pontossággal, amely olyan nagy sikert hozott a *Halászóembert* közreadó Oravecz Imrének. Egészében véve, ha a kötet élén, a cím alatt nem állna ott, hogy posztumusz versek, ha nem intene erre a fekete előzéklap és a könyvjelző, akkor nem sok okunk lenne,

hogy e könyvben a búcsú motívumát keressük. A címet is utólagos, máshonnan való szomorú tudásunk értelmezeti ebben az összefüggésben, noha az maga nagyon is illik a költő metaforateremtő nyelvi játékosságához, gondoljunk pl. csak a *Mosolyelágazásra* vagy a *Szabadrabokra*. És ha a versek hangütését nézzük, a *Tudom, nagy nyári délután lesz* sokkal inkább mutatkozhatna halálközeli kötetnek, mint a *Sárfelirat*. Ha Nagy Gáspár búcsújáról, az életről való leszakadást vizsgáló verseiről, azok gondolatiságáról, metafizikájáról általában akarnék (egyszer talán még akarok is) értekezni, akkor nem ez a kötet volna a kiindulópontom, sokkal inkább a halála előtt egy évtizeddel született verseinek világa. Egyébként emlékszem is egy akkoriban, a *Kortárs* szerkesztőségének bejáratában állva folytatott hosszas beszélgetésünkre. Arról beszélt, hogy rettenetes hónapokat él: majd minden héten érkezik egy-egy gyászír. Ebből az időszakból való az a verse, amelyből nem állom meg, hogy legalább ennyit ne idézzek: „*Naponta jönnek rossz jelek / barbár és szelíd figyelmeztetések / hogy nem vagyunk halhatatlanok – / mindegyikünk vénen s akár fiatalon / már a végső szörny torkában ragyog.*” Szívem szerint idézném tovább is. De annak érzékeltetésére ennyi is elég, hogy lássuk: a halál akkor is alkalmas költői téma, ha nincs még túl közel. (Igaz, mindig nagyon közel van.)

Az említett „szelíd figyelmeztetések” nagyon is szigorúak: barátok, neves és névtelen, közeli és távolibb ismerősök halála. A másoké, akiknek elvesztése nemcsak mindennapos hiányt jelent. És, ahogyan azt annyian megírták, a saját halálánál, ami után már nem fáj semmi, nagyobb hiány, amit mások elvesztésével él meg az ember. (Igaz, ez a sok veszteség készíti fel saját halálára is.) Nagy Gáspárnak országnyi baráti köre volt: ráértett erre a III/III-as jelentés empátiás szövegezője, amikor valaha egyenesen illegális csoportok létrehozójaként mutatta be. Ha jogilag nem is állt így a helyzet, az embereket összehozó, világképükben, vágyaikban rokon egyénekből a belé vett bizalomban egyéjszervező ereje sokak barátjává tette: így sokakat veszített el, majd sokak veszítették el őt is.

A halál élménye amúgy Nagy Gáspár költészetében a kezdetektől jelen volt, ahogyan az olyan, gondolkozásmódjának hagyományait még őrző közösségben, mint amelyben ő is felnőtt, a halál természetes része volt a mindennapoknak. Ugyanezt sugallta a keresztény gondolkodás is. De a korai versekben a halál mégis inkább általános tényező, nem közvetlen fenyegetés. A fordulópontot

Nagy Gáspár költészetében e téren az a sokszor megírt megrendülés hozta, amely Kormos István halálát követte. Kormosról tudjuk, hogy mind emberi, mind költői-irodalmi értelemben meghatározó szerepet játszott Nagy Gáspár pályájának formálódásában. Hirtelen halála ugyanilyen hatást gyakorolt egyik legfontosabb emberi élménye, a halálélmény alakulásában is: a sokkoló veszteség feldolgozásában Kormos filozófiája, kesernyés életszeretetének síron túli sugárzása is segített neki. Az élet mulékonyságának természetességét már tudomásul vette addigra, de Kormos arra is figyelmeztette, hogy „minden nap ajándék”. Nemcsak az élet vége felé, hanem már akkor is, amikor az ember még nem fordult evilági pályája célegyenesébe...

Kormosnak ez a tanítása az utolsó év verseiben is megjelenik, így a kötetet nyitó H betűvel jelölt költemények első darabjában is: „*Amióta tudván tudom a sorsom / hallgatólagosan egyezséget kötöttem / a Halál angyalával (vagy ördögével) / ő nem említi a nevem /s én sem beszélek róla senkinek*” – kezdődik ez a vers. Érdeemes volna alaposan végigelemezni, de csak egyetlen fordulatára hívom fel a figyelmet. „*Tudván tudom*” mondja sorsáról, ami egyfelől azt jelenti: az az ismeret, amelyet betegsége diagnosztizálásával kapott, nem volt új számára, csak hirtelen különös aktualitást nyert. Másfelől a konkrét betegség kimenetelével kapcsolatosan sem voltak illúziói: ami nem jelentette, hogy ne akart volna meggyógyulni. Egészében azonban nem a vég, hanem letagadhatatlanul és így *várhatóan* közeli időpontja volt számára új ebben a helyzetben.

Sokan emlékezhetünk arra a 2006 májusi napra, amikor éppen Németh László első egészalakos szobrának avatóján lett rosszul. Utána napokig, talán hetekig aggódva vártuk a kórházi híreket. Eközben úgy tűnt, és ezt a *Sárfelirat* versei is megerősítik, hogy csak egyvalaki maradt nyugodt: az, akinek hátralévő ideje volt a tét. Ebből a tartásból sugárzott az a fölény, amellyel a hívő ember kiszolgáltatottságában is sorsa ura marad.

Mert hiszen „tudván tudva” nem volt már sok kiszabott idejéből. És ennek jegyében is tudott úgy élni, olyan méltósággal, mint tette egész életében. Az maradt, aki volt, ekkor is ugyanolyan tiszta szívvel siratta el az előresietőket, mint hosszú évtizedeken át. Mert a mások halála veszteség, fájdalom – a hívő ember saját halála azonban egy másfajta, teljesebb létbe való átmenet. Ezért nem elmúlásról, hanem (el)válásról beszél a H sorozat 10. versében. A *válás* első

jelentése szerint *élők* elszakadása: van, aki még marad, és van, aki már egy másik életbe kezd. Aki nem értené rögvést, annak el is magyarázza: „...a megválást gyakorlod / és csak erre a semmiségre / maradt gondod / hogy átkelj átérj / oda ahová / kezdettől készülődteél”.

Nem kellene ennek kifejezésére nagy szavak: nagy hit kell. Az élettől való megválás csak annak ilyen egyszerű, aki számára bizonyosság Jézus biztatása: „*Atyám házában sok hely van, ha nem úgy volna, megmondtam volna, hiszen azért megyek, hogy helyet készítssek nektek.*”

Ez is egy külön kutatási téma lehetne: az evangéliumi utalások Nagy Gáspár költészetében. Ezeknek a természetessége a leg-szembeötlőbb: olyan maguktól értetődően jelennek meg, mint az anyanyelv legegyszerűbb kifejezései. Így lesz német fordítójából „a magyar irodalom szolgálóleánya”, így jelenik meg sok helyen a háló motívum, amely nemcsak az emberhalász apostolokra, nemcsak az őskeresztények Krisztus-szimbólum halára, hanem az irodalomban önálló életet nyert jelképre is utal (gondoljunk először József Attilára, Pilinszkyre). De félreérthetetlen a *H (8)*-ban is: „*Szakadatlan lengnek, / ringnak a hálók: / Oldani? Kötni? / Bezárni? Kinyitni? / Szakadatlan... a hálók: / drága kötelmek.*”

Ezekben a versekben összeér az Evangélium, annak nyelvteremtő és a magyar nyelvet is termékenyítő ereje – és az, ahogy mindez az irodalomba épült. Így jelenik meg a utalásokban, ajánlásokban Dsida és Kosztolányi, egy gyermeki hitet őrző és egy szabadgondolkozóból az Úrhoz hajló költő.

Azt hihetnénk, hogy a halni készülő a búcsúzást vagy a hagyatkozást tekinti végső feladatának. Ez a kötet, csak ismételni tudom, nem ezt mutatja. Persze, a közhelyek ereje hatalmas: mi sem kézenfekvőbb, mint az, hogy rávetítjük ezt az értelmezést egy posztumusz kötetre. Így minden gyermekkorára való emlékezést, minden társadalmi, történeti üzenetet hordozó vers egy lehetséges testamentum részeként kap értelmet. De e megoldás választása előtt gondoljuk meg: minden valamirevaló vers végső összefoglalás, és mint ilyen, az elmúlással szembeszegülő monumentum. Ezért indokolatlannak tartom, hogy a búcsú gondolatának túlzottan nagy jelentőséget tulajdonítsunk a búcsú idején született versek értelmezésekor. Ha nem tudnánk, amit tudunk, hogy milyen kötet van a kezünkben, aligha gondolhatnánk, hogy valamiféle végső összegezés tanúi vagyunk, hogy elmúláson túli palackpostának tekintsünk verseket. És

akkor egyszerűen olvasnánk őket, és tetszenének, vagy elégedetlenkednénk, vitatkozni akarnánk velük. És hatásuk alatt akár arra is biztatnánk a pályája zenitjére jutott, de még nem őszikéire, hanem a nagy összefoglalásra készülő költőt, hogy csak folytassa gyermek-kora emlékeinek versbe töltését, hogy bátran kísérletezzon a különös hangulatú, üzenetű politikai apokrifek írásával, és így tovább. Tennénk ezt azért, mert ez a sokféle vers, a maga természetes alakulásával nem a halálközeli létről, hanem a pusztuláson, sérüléseken, a mindennapi halálokon diadalmaskodó életről szól.

GRÓH GÁSPÁR

NEMZET ÉS EMLÉKEZET

Pócza Kálmán könyve nagy segítséget jelent a tájékozódni kívánó közönség számára abban, hogy felfedezhessék: az emlékezetpolitika máshol is kényes pont. Ráadásul a nemzeti emlékezet kérdéseiben a számunkra nemcsak gazdaságilag, de szellemi értelemben is meghatározó Németország meg hasonlottsága kísértetiesen emlékeztet a hazai vitákra. A közös történelmi múlt miatt a viták alapkérdései hasonlóak: bűnös-e a társadalom vagy nem bűnös? Értelmezhető-e, használható-e egyáltalán a szó hagyományos értelmében vett *nemzet* fogalma, vagy pedig teljes újradefiniálásra van szükség?

Megalapozottnak tűnő vélekedés, miszerint az emberi lét egyik meghatározó jellemzője a hosszú távú memória, az emlékezet. Valamennyi emberi közösség, sőt emberi kapcsolat alapvető meghatározója (az érzelmi és az érdekezésszerűságon túl) a közös élmények birtoklása, illetve azok értelmezése. Egy nemzet önmagáról alkotott képének, identitásának talán legmeghatározóbb alkotóeleme, hogy hogyan gondolkodik a közös élményekről, a közös tapasztalatokról, a közös múltról. A kiindulóponton túl az eredetmitoszok jelölik ki ugyanis azt a hozzávetőleges keretet is, amelyen belül a nemzet értelmezni tudja viszonyát a külvilággal, és a legfontosabb kérdésre, a „miértre” válaszokat tud adni. Ebből a szempontból tekintve a történetírás története nemcsak egyszerűen gondolkodás-történet, hanem a nemzeti sorskérdésekre adható (illetve adandó)

válaszok története is. Így a történetírás néha szorosabban, néha pedig lazábban, de mindenképpen kötődik a politikához. Nem véletlen tehát a könyv címében szereplő „emlékezetpolitika” kifejezés. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a történetírás elszakadna a tudományos módszerektől – nem is szakadhat, hiszen a múltbeli valósághoz való lehetőség szerinti hűség a legbiztosabb módja annak, hogy a közösség a megfelelő válaszok irányában induljon.

A szerző a fentiek tekintetében logikailag vitatható állítást tesz, amelyet érdemes közelebbről is szemügyre venni. „A politikai nyilvánosság a kilencvenes években nem ahhoz járult hozzá, hogy a tudósok a legalapvetőbb rankei módszertant (forráskritika) megőrizve újrafogalmazzák a tudományosság kritériumait, hanem arra törekedett, hogy a tudomány a nyilvánosság kritériumait (új információ; provokativitás; botrány; személyes motivációk kutatása; könnyen érthető, monokauzális magyarázatok) vegye át. A szakma a kilencvenes évek közepén-végén megjelenő amerikai botránykönyveket (Goldhagen, Finkelstein) egységesen »kiátkozta«, mivel azok a látszat ellenére nem feleltek meg a szakma által bevett kritériumoknak.” A német–amerikai történeti kérdéseket csak a partvonal mellől ismerve, az egyébként igen gazdag bibliográfiát segítségül hívva, hogy egyrészt Goldhagen *Hitler készséges hóhérai*, és Norman Finkelstein *A holokauszt-ipar* című könyveiről van szó. A két könyv teljesen eltérő szempontból íródott: Goldhagen jószereivel a teljes németység a tömeggyilkosságokban nemcsak tevőleges, de akaratlagos részvételét próbálta bizonyítani, míg Finkelstein a másik oldalról, a németségtől a holokauszt címén alaptalanul kiszarolt pénzekről írt. A második könyv nemzetközi vihart kavart, s az, hogy a német történetész-céh igényeinek nem felelt meg, nem csoda: hiszen nem szigorúan vett történelemkönyvről van szó, hanem egy olyan tényfeltáró munkáról, amely inkább riportkönyv, mint történeti mű. A Goldhagen-könyv kapcsán folytatott vita azonban mélyebben érintette a német közvéleményt, és benne a történetész szakmát is. A németység egészének bűnössége fokozatosan épült be az egész európai és az amerikai köztudatba, akár az olyan filmek keresztül is, mint a *Piszkos tizenkettő* vagy a *Becstelen brigantik* (amely utóbbi abszurditása, képregényszerűsége nem nyilvánvaló mindenki számára). Hogy ez a német történeti gondolkodásban is mély nyomokat hagyott, azt mutatja, hogy a vitában jószereivel egy történetész, Ernst Nolte magányos küzdelemre kényszerült, illetve

a legjobban a Wehrmacht-kiállítás kapcsán kibontakozott vita. Két nem német történésznek kellett rámutatni a kiállítás fonákjaira, és a tudományosság szempontjainak teljes semmibe vételére. Van benne valamiféle keserű ironia, hogy amikor a második világháborús Nagy Szövetség nemcsak szétesett, hanem egyes résztvevői meg is szűntek, a német közvélemény egy olyan narratívát fogadott el vitaképesnek, amely a nemzeti létet alapjaiban kérdőjelezi meg. Ez részben a történetírás hibája is, hiszen ahogy a könyv szerzője is megállapítja, a „hatvannyolcasok” céljai közé a nemzeti mítoszokat romboló társadalomkritika, nem pedig egy pozitív kollektív identitás kialakítása tartozott.

A másik fontos kérdés a nyelv. Itt nem is arra az ismeretleméltetnek nevezhető problémára gondolok, hogy egyáltalán a jelenkori nyelv képes-e leírni a múltat, hanem arra, amit a szerző a „*linguistic turn*” fogalmával definiál. A könyv szerint Németországban nem ment végbe, pontosabban „Németországban alig érezhető hatással volt a történetírásra”. Megállapítható viszont, hogy Magyarországon egy másfajta *linguistic turn* a mai napig várat magára: a marxista történetírás nyelvezete, fogalmi rendszere még mindig uralja az egyetemi tankönyveket. Ismét csak a szerző megállapítására kell felhívni a figyelmet, amely részben a hazai helyzetet is tükrözi. Az említett fogalmi-nyelvi készlet használói lényegében a történelem vége felől magyarázzák a történelmet, társadalmi utópiák és absztrakt fogalmak alapján ítélik meg a múlt (és a jelen) felett.

Mindenesetre a könyv szerzője nagy feladatra vállalkozott. A történetírás történetének kutatása nehéz kihívás. A szerző bemutatja az elmúlt két évszázad német történetírását, és nem különböző jelzőkkel illeti a történetírókat (mint ahogy az akár itthoni tankönyvekben olvasható: „haladáselvű”, „antiklerikális”, „nacionalista”), hanem engedi, hogy maguk a történetírók beszéljenek. Mindezt történeti kontextusba ágyazva teszi, így tehát az olvasó lépésről lépésre figyelemmel tudja követni a németek önmagukról alkotott képének változását.

Ebből a szempontból különös fontosságra tesz szert a könyvborítón látható, a német romantikát idéző kép (Horváth Krisztián festménye). Furcsa, vékony fagyökerekkel itt-ott összekötött hasadék egy havas, téli erdőben. A borító mintegy szimbolizálja azt a jelenséget, amely a könyv lapjain is felbukkan – azt, amely a hazai közéletben gyakran bunkósbotként jelenik meg: a megosztottságot.

Gyakran elfelejtjük, hogy számos európai országban is megvolt az a szellemi kettősség, amelyet itthon a kádári néprfrontos egység örökösei borzalomnak láttatnak. Gondoljunk Oroszországban a zavadnyikok és a szlavofilok vitájára, vagy a két Franciaország létezésére. És valóban, a történet eleje valószínűleg valahol Franciaországhoz, 1789-hez kapcsolódik. Nem véletlen, hogy a német történetírás megalapozását a könyv szerzője is a francia háborúk utáni korszakhoz kapcsolja. A 19. század első harmadától, Ranke munkássága nyomán bontakozott ki a német történetírás első és sokáig uralkodó paradigmája, amelyet csak az 1945-ben észlelt nemzeti katasztrófa kérdőjelezett meg.

A „megosztottság” félrevezető fogalom: egyrészt alapkérdésekben, nehéz döntési helyzetekben, majd az emlékezet kezelésében lennie kell egy nemzeti minimumnak, de amíg ez kikristályosodik, a „megosztottság” vitái mutatják a közösség összetartozását, azt, hogy a közös dolgokat valakik rendezni akarják. Így a német történészvita is jelentős, rendezetlen kérdéseket hozott a felszínre. Hasonlóság áll fent itt Magyarország viszonylatában is: átfogó történészvita még nem volt, de viták igenis voltak. Emlékezzünk csak a „felszabadítás vagy megszállás” kérdéskörére, vagy egyes személyekhez kapcsolódó vitákra (pl. Kisbarnaki Farkas Ferenc rehabilitációja). Ezek a kisebb viták lényegében ugyanazokat az alapkérdéseket járták körbe. A két legnagyobb horderejű vita itthon kétségtelenül a sokáig parázként lappangó '56-os vita volt. („Kinek a forradalma?”), majd a Terror Háza Múzeum megnyitása kapcsán elemi erővel kirobbanó, többéves harc. Ebben a tekintetben a magyar közvélemény és a szakma jobban vizsgázott: a vitát kirobbantó Nolte szinte teljesen magára maradt, bár a vita utáni rendeződés – talán a Wehrmacht-kiállítás polarizáló hatásának is köszönhetően – elindult. Póca a történészvita három fő kérdését a következőképpen látja: „1. A kommunista és náci diktatúra közötti kauzalitás kérdése. 2. A kommunista és náci diktatúrák összehasonlításának lehetőségessége és szükségessége. 3. Egy pozitív nemzeti öntudat kialakításának lehetőségessége és szükségessége.” (70.) Az, hogy ezekben valamiféle rendeződés elindult, a történelemről folytatott németországi közbeszédet csak felületesen ismerők számára mindenképpen megnyugtató közlés. Aktuális áthallásai vannak egy korábbi német történészvitának, amelyet Martin Broszat módszertani útkeresésnek szánt eredetileg. Ennek lényege a

mikrotörténet-írás és a generalista megközelítés közötti különbségek. Az egyéni élethelyzetek vizsgálata és az egyes döntések morális értékelése a jelenlegi „ügynökvita”, azaz a magyar állambiztonsági múlt rendezése kapcsán kétségtelenül fel kell hogy merüljön.

A könyv erőssége éppen az, ami látszólagos gyengesége: az, hogy nem rövid és tömör – azaz áttekinthető. Nem fóliáns méretű, a tudományosság kritériumait sokszorosan túlteljesítő munka, amiben el lehetne veszni, hanem ahogy a szerző talán felesleges szerénységgel megjegyzi: „kismonográfia”. Ha valaki rövid úton és gyorsan tájékozódni akar a német történetírás változásairól, állapotáról, akkor a könyv friss szemlélete és érthető stílusa nyomán megteheti. Így tisztább képet nyerhet a máig élő, kétféle interpretációról és a köztük húzódó, egyelőre áthidalhatatlan árokról.

(Pócza Kálmán: Emlékezetpolitika. Múltfeldolgozás és történelemtudomány Németországban. Budapest, Attraktor Kiadó, 2011. 125 o.)

MÁTHÉ ÁRON

EGYHÁZI ÉS POLITIKAI HATÁRVIDÉKEK

A rendszerváltás zűrzavaros idejének eszmei kavargásában sokszor és sokféle formában vált a közbeszéd tárgyává az egyház és a politika kapcsolatának kívánatos vagy éppen kerülendő milyensége. A szocializmus évei után a magyar társadalom egy része valósággal rácsodálkozott arra a lehetőségre, hogy a politika ne elenséget lásson a történelmi egyházakban; támaszkodjon munkájukra és kétezer éves tapasztalatukra. Majd nagyon rövid idő alatt a lehetőségeknek ez a résnyire megnyíló gazdag tárháza többféle nézetet is képviselő véleményformáló tekintélyek hatására ismét bezárult, legalábbis látszólag. A baloldali médiumok a világnézeti semlegesség fontosságát harsogták, az egyházat a templom falai közé akarták szorítani, és hamarosan megjelent a „hívek tartsák el az egyházakat” vélekedés is, amellyel az agóniája előtt álló liberális párt tíz éven keresztül rendszeresen végighaknizta a baloldali és kereskedelmi sajtót – véletlenül éppen az egyszázalékos adófelajánlások idején. A sors iróniája, hogy a konzervatív kormányzat

kósza ötlete ellen – „a pártokat tartsák el a tagjaik” – éppen azok a levitézlett egykori liberális politikusok ágáltak a leginkább a közelmúltban, akik éveken keresztül az egyházak költségvetési finanszírozásának megszüntetését követelték.

Ez már a múlt, az viszont a jelenünk része, hogy a félbemaradt rendszerváltozás ezernyi sarkalatos kérdéséhez hasonlóan az egyház társadalomban betöltött szerepéről sem lett nemhogy bármiféle konszenzus, de még a legalapvetőbb problémák felvetése sem történt meg. Igaz, nem ez az egyetlen ilyen terület: a legtöbb és legfélelmetesebb „csontváz” ugyanis a látszattal ellentétben nem a gazdasági ruhásszekrényből esik a fejünkre, bár a pénzscapok részleges elzárásával átrendezett terep már a kormányváltás előtt félelmekkel töltötte el a baloldali megmondóembereket.

Sokkal mélyebb problémák láthatók a kulturális kánon tekintetében. A kibeszéletlenség szinte hétről hétre, hónapról hónapra új hullámokkal görgeti maga előtt a magyar rendszerváltás megoldatlan problémáit. Az irodalmi vagy a művészeti élet politikai szándékoknak megfelelő kánonjának érinthetatlensége vagy a magyar történelem értelmezési kereteinek megváltoztatása most már menetrendszerűen válik a közbeszéd részévé. Az alaptörvény preambuluma, a nemzeti alaptanterv által akár csak ajánlott (!) irodalom kérdése, Nyíró József – végakarátának megfelelő – szülőföldjén történő újratemetetősége (!) mind-mind hatalmas, országos viharokat kavarázó problémákká váltak. Sőt, húsz évvel a rendszerváltás után még 1956 megítélésével kapcsolatban sincs egyetértés, és nemhogy a bűnösök valódi elszámoltatása nem történt meg, de még csak a pártérdemek miatt osztott kiemelt nyugdíjak megnyirbálására is 2012-ig kellett várni.

Valami ugyanis megállt, elmaradt a kilencvenes években. És bármilyen különös vagy hihetetlen, de 2012-ben a hazai könyvtárosok levelezőlistájukon azon vitatkoznak, hogy egyáltalán odaadhatók-e az olvasóknak Szabó Dezső művei – ami másképpen megfogalmazva azt jelenti körülbelül, nem kellene-e betiltani, hogy senki ne férjen hozzá. A pedagógusok egy része tiltakozik az ellen, hogy Wass Albertet akár csak megemlítsék az irodalomórákon, a történelemtanárok közül pedig sokan úgy vélik, hogy, mivel Horthy fasizmusba sodorta az országot, hiba lenne a Trianon utáni gazdasági konszolidációt a féldiktatórikus rendszer eredményének elfogadni. Hazai és külföldi aggódók sajnálatukat

fejezik ki a magyarországi Horthy-kultusz erősödése miatt – ami-re egyébként néhány provinciális jelenség, emléktábla, kisméretű szobor a bizonyíték. A *Népszava* publicistája a *Székelly himnusz*on gúnyolódik, a nemrég elhunyt kiváló zenetörténész, Dobszay László jogos kritikát megfogalmazó glosszáját csonkán és pontatlanul idézve. Mindez azt mutatja, hogy a Magyarországra záporozó támadások után ocsúdó társadalom lassanként felhajtja a szőnyegét, hogy kitakarítsa az évtizedek alatt odasöpört szemetet. Egyelőre azonban csak a por száll.

Nincs ez másként a történelmi egyházaknak a társadalommal és a kormányzattal való kapcsolatának területén sem. Rengeteg elméleti és gyakorlati alapon megfogalmazott cikk, tanulmány, könyv foglalkozott az elmúlt húsz évben ezzel a kérdéssel. A törésvonalak jól láthatóvá váltak, kialakult egy markáns szocialista, liberális és egy jobboldali gyakorlat. Mindezek ellenére a legkevésbé sem rendeződött – mert talán teljes egészében sohasem rendeződhet a kérdés. A szakrális és a profán világ ugyanis minden szétválasztási törekvés ellenére átjárják egymást, még ha ezt sokan tagadják is. A szekuláris tendenciákat részben elutasító keresztény hívők a válást nem a hétköznapi élet vagy az ünnep egy részének tekintik, hanem a teljes emberi valóságnak. Ezért képtelenség a kereszténységet visszaszorítani a templomok falai közé vagy a sekrestyébe.

És hogy mennyire rendezetlen ez a kérdés, azt a közelmúlt számtalan eseménye is jól mutatja. Nem különösebben meglepő a baloldali pártoknak a történelmi egyházak hitelességét kikezdeni akaró szándéka, amely azonban a politika és vallás sokszor hirdetett elválasztásának igényével ellentétes. Az MSZP-ből történt távozásával a politika peremvidékére szorult Gyurcsány Ferenc érdekköréhez tartozó Egymillióan a Magyar Sajtószabadságért facebook-csoport azért írt nyílt levelet Erdő Péter bíborosnak, hogy határolódjon el a Kereszténydemokrata Néppárt Prohászka Ottokárral kapcsolatos állásfoglalásától. Vagyis egy politikai kezdeményezés arra buzdított, hogy a magyarországi katolikus egyház feje, az esztergomi érsek határolódjon el egy politikai párttól. Az érv pedig az, hogy a KDNP nagyra értékeli az 1927-ben elhunyt székesfehérvári megyéspüspök életét, akit a *milla* antiszemita és lényegében protofasisztának, az új egyházi törvény alapján épp hogy csak elfogadott hitipari kezdeményezés, a Hit Gyülekezete *Hetek* című lapja hungaristának tart. Vajon a nyílt levél törvény-

telen „határátlépés”, vagy csak a politikai homokozó megmosolyogtató jelensége, amikor az egyik erő a másikat akarja lejáratni a tanár bácsi előtt? Esetleg a szokásos (akár még biblikus előzményekkel is rendelkező) csapda: ha a bíboros elhatárolódik, gyengíti a keresztény (?) jobboldalt, ha nem, hitelteleníti saját magát, főként az Élet Menetén mondott beszédét.

És vajon mondhatja-e a politika, hogy tegyék ezt vagy azt a történelmi egyházak? Bizonyos szinten biztosan, hiszen a törvénykező hatalom által megalkotott jogszabályok jelentik az egyházak működési kereteit; ez másként nem is lenne lehetséges. De azt, hogy határolódjanak el valamitől – vagy éppen álljanak oda valami mellé –, nem túl szerencsés kérni. Még akkor sem, ha az egész nemzet szempontjából fontos dologról van szó. Kovács Zoltán sokat bírált kommunikációs államtitkár egyik látványos kudarcba fulladó próbálkozása az volt, hogy levélben kérte fel a történelmi egyházak vezetőit: június 4-én, a nemzeti összetartozás napján húzzák meg a harangokat. A három nagy történelmi egyház vezetője, Erdő Péter bíboros, Bölcskei Gusztáv püspök és Gáncs Péter elnök-püspök visszautasította a kezdeményezést, arra való hivatkozással, hogy a harangok istentiszteleti alkalmakkor, illetve liturgikus rendhez kapcsolódóan szólnak.

Az eset némi zavarodottságot keltett mind a politika köreiből, mind a hívek között. Sokféle mégiscsak harangoztak, hiszen a történelmi egyházak vezetői nem tiltották meg templomaikban a harangozást, csupán annak a politika nyomására történő központi elrendelésétől zárkóztak el. Úgy látszik, a határokat – jobb- és baloldalon egyaránt, de az egyházak részéről is – még tanulni kell.

FÁY ZOLTÁN

VÁLSÁGLENYOMATOK

Az idei filmszemlén szerepelt két filmösszeállítás. A TT Film-műhely fikciós rövidfilmekből készítette a *Magyarország 2011-et*, a Magyar Dokumentumfilm-rendezők Egyesülete pedig a *Töredékek 2010–11-et*, amely lényegében dokumentumfilmtervek, be nem fejezett filmek részleteiből állt össze. Kizárt dolog, hogy a két

műhely egyeztetett volna, mégis mindkettő bevallott célja az volt, hogy figyelmeztessenek a filmszakma tarthatatlan helyzetére. Voltak, lehetek persze más szándékok is, de azokról később szólnék.

A *Magyarország 2011* rendezői többségükben a rendszerváltás után feltűnt fiatalok, de szolidaritásból azért jelen vannak a „nagy öregek” közül is néhányan. Különös, de a rendezők mindannyian alulteljesítenek önmagukhoz képest. A legkevésbé talán Kocsis Ágnes, aki megható hajléktalantörténetét a tőle megszokott érzékenységgel, szigorúsággal, pontos karakterekkel jeleníti meg. S az ő története legalább fedi a címet, mert a hajléktalanokat érintő, vitatható rendelet valóban 2011-ben vagy 2010-ben készült. Pálfi György eredeti látásmódja, szarkasztikus humora most is működik. Ha filmet nem lehet csinálni, hát elkészíti a főcímet, áthallásokkal, beszélő nevekkal. Jeles András azonban gondolatfutamával egyszerűen átbújt a léc alatt.

Hogy ilyen brutális formában mi az aktualitása Mészáros Márta, a rendező által legalább fél tucatszor feldolgozott anyaság utáni vágy és csecsemőgyilkosság motívumának, azt meg nem mondom. A Moszkva tér ugyan 2010-ben lett Széll Kálmán tér, de Török Ferenc filmje mégis olcsó, harsányan elfogult politikai poén. A téren nap mint nap átvonuló elesett emberek képeit Orbán Viktor beszéd-részleteivel poentírozza. Adódik a kérdés: szociális érzékenységét, a magyar társadalomért való aggodását ugyan miért nem fejezte ki az elmúlt években forgatott játékfilmjeiben – *Isztambul*, *Overnight* – a rendező? Azok miért voltak amolyan „euro-pudingok” – Andrzej Wajda kifejezése a koprodukciós filmekre –, amelyekben jelzésértékűen sem jelentek meg az itt és most gondjai?

Kérdésem volna Jancsó Miklóshoz is, aki etűdjét az Illatos úton forgatta, és azt mondja: „Itt nem forgatni, ordítani kéne.” Ugyan miért nem ordított az elmúlt évtizedekben, amikor egyik blódlíjét a másik után forgatta? Az a valóban vérlázító telep ott áll ötven éve. Ugyan miért nem kérdezte sem Medgyessy Pétertől, sem Gyurcsány Ferentől, hogy „Uraim, Önök mit hazudnak itten?” Miért hagyta, hogy a magyar filmgyártást a bankok kezére játsszák és lenullázzák?

Ráadásul mindez Tarr Béla égisze alatt zajlik. Nos, ez a legszomorúbb, hiszen ki ne tudná jobban, mint Tarr Béla, hogy amiket itt vetítenek – kevés kivétellel –, nem filmek. Hogy egy amatőr filmszemlén többségüket maga is kizsúrizné? Kilóg a lóláb vagy inkább a kecskeláb, mint Forgács Péter minősíthetetlen dolgozatá-

ban. „A szabad film is lehet rossz” – írja a *Népszabadság* cikkírója, s ez egyszer egyetérték vele. Nem is írtam volna a *Magyarország 2011-ről*, mert annyira ízlésem és szemléletem ellen való, ha nincs alkalmam ugyanitt vetítve látni a *Töredékek 2010–11-et*. A dokumentumfilm-kezdemények, részletek ugyanis anélkül, hogy ezt ráírnák a filmre, annyi felelősségérzetet, aggodást, alázatot mutatnak az ország sorsa iránt, hogy még inkább aláhúzzák a másik hamisságát, felületességét, végső soron felelőtlenységét.

A MADE megszerkeszthette, megszűrhetné volna szigorúbban is a filmeket. Kevesebb több lett volna, bár érthető a szándék: megmutatni, mennyi minden vár megvalósításra a műhelyben. A lényeg, hogy vannak felejthetetlen percek. Dénes Gábor szervátültetésre váró, élni akaró fiatalasszonya akár egész estés dokumentumdráma lehetne. Mohi Sándor táborozó cigánygyerekei, Gulyás János a vörösiszap-katasztrófában hirtelen felnőtté vált gyerekei, Kisfaludy András uzsorásokkal szembeszálló polgármestere mind-mind megfilmesítésért kiáltó sorsok, s mind tükrözik, hogy miben élünk, milyen gondokkal küszködünk Magyarországon. Nem 2011-ben, de legalább két évtizede, amióta nem tudunk, nem tudunk élni a szabadsággal. De kíváncsivá tesznek a többiek is. Dékány István megszállott amatőr filmesének élete vagy Péterffy András filmje Szóts Istvánról éppúgy megérdemelné, hogy elkészülhessen, mint Siflis Zoltánnak a szerbiai bombázások alatt rögzített, de máig be nem fejezett filmje. S ami nagyon fontos, bár mindkettő a gyengébb anyagokhoz sorolandó, hogy a MADE felvette a szólásszabadság melletti tüntetést s az Élőlánc Magyarországért demonstrációt is. Mert mindkettő Magyarországon történt 2010–11-ben. Nézve az összeállítást, a néző arra gondol, minden támogatást meg kellene adni, hogy dokumentumfilmek készülhessenek és juthassanak el a nézőkhöz. Döbbenetes a különbség a két összeállítás szemlélete között; hogy mennyi a „meg nem gondolt gondolat” az elsőben és mennyi a felelősség és az alázat a másodikban.

Talán mert a kultúráról és a hazáról nem lehet választási ciklusokban gondolkodni. Érvényesen biztosan nem.

TÓTH KLÁRA

A GYŐR-KISMEGYERI ISTENI IRGALMASSÁG BENCÉS TEMPLOMA

Négy és fél éves kemény munka nyomán, melyet Bartók Ferenc OSB, a templom plébánosa vezetett, elkészült Győr-Kismegyery, Győr déli elővárosának, kertvárosának temploma. A pannonhalmi főapátsághoz tartozik, Várszegi Asztrik főapát 2011. szeptemberben szentelte fel. A megyeri kis temető szélén, Napóleon 1809-ben vívott győztes csatájának hadszínteréhez és az ott emelt emlékműhöz is közel épült fel a 19. század óta ott álló kis kápolna mellett. Ez a kápolna a híveket már nem tudta befogadni, ezért volt szükség az új templomra.

Amikor ennek fényképét megláttam, azonnal elhatároztam, hogy meg kell nézmem. Már a homlokzat monumentális pilléreinek diszkrét aszimmetriája, nemkülönben a templom épülettömegének szokatlan méretei-arányai érdekes-értékes megoldásra utaltak. Úgy érzem, hogy a látogatásom során tapasztaltak még várakozásomat is felülmúlták. Úgy tudnék találoán fogalmazni, hogy a templom belső tere építészeti élményt nyújt. Méretei, arányai szokatlanok, a templomtér belmagassága 14 méter! Néhány lépcsőfokkal emelt padlózatán áll az oltár, mögötte téglabordázattal mozgalmassá varázsolt falfelület mutatkozik. A rajta függő, hársfából faragott nagy feszület uralja a templomtér látványát. A feszületre kis tetőnyíláson át fény sugárzik. Az oltártól jobbra, az oldalsó fal ablakán át pillantás nyílik a régi kápolna tornyára, az ablak kávája ehhez igazodva lett sarkítva. A templomtér fenséges hatását az áttört főhomlokzaton át bevetődő fénysugarak fokozzák.

A templom kubusza és tere nagy hasábhöz hasonlít, a finom aszimmetria ennek merevségét teljesen feloldja: a tetőgerinc által meghatározott, a térben mutatkozó középvonallal párhuzamosan, de kissé oldalt vezet az út az oltárhoz. A bal oldali és jobb oldali padsorok ezért különböző szélességűek. Az aszimmetria a templom főhomlokzatán is megmutatkozik. A magas pillérek váltakozó távolságban állnak egymástól, de szinte nem is lehet észrevenni, hogy nem a középtengelyben van a bejárat. Erre a – még csak tervben és reményben élő – plébániaszárny csatlakoztatása miatt funkcionálisan is szükség volt. Kívül és belül jó hatást kelt ez a szokatlan megjelenés.

A templom egésze Szent Benedek regulájának a puritanizmusát tükrözi. Az oltár felett függő korpuszon kívül is értékes képzőművészeti alkotások egészítik ki a belső architektúrát. A tűzománcos Jézus-képpel díszített keresztelőkút és az ugyancsak tűzománc technikával készült keresztút négyzet alakú stációi Hertai Mária festőművész értékes művészeti alkotásai. A térhez jól illeszkednek a hívők míves asztalosmunkáról tanúskodó padsorai és az egyszerű kocka alakú ülések, melyek a miséző pap és mellette a ministránsok üléseként szolgálnak. Történeti érték a barokk Mária-szobor, mely a templomter bal oldali falát ékesíti.

Architektúra és képzőművészet együttese engem ebben a templomban arra a Hans Sedlmayr művészettörténésznek az *Entstehung der gotischen Kathedrale* című könyvében kifejtett gondolatára emlékeztet, mely szerint a középkorban a templomépítészet a mennyország ígérétevel annak gyönyörűségét kívánta megelégedezni.

A templom építésére 2004-ben meghívásos tervpályázatot hirdettek, két különböző felfogásból eredő koncepció vetélkedett egymással. Az először preferált tervet, mely a régi kápolna megszokott látványának respektálása érdekében az új templomot részben a terepszint alá süllyesztette volna, végül mégis elvetették és helyette a Balázs Mihály és Somogyi-Soma Katalin építészek által készített terv szerint építettek. Ez a megvalósított terv is értékeli a régi kápolna kedves látványát. Ezért is mondtak le a tervezők ennél a nagyon is határozott megjelenésű új templomnál torony építéséről. Mert – mint említettük – a kápolna tornyát a reá irányuló ablakkal vizuálisan bevonták az új templomba, a kápolna tornya így az új alkotásban is megjelenik. Az utcáról nézve pedig az új templom homlokzatára erősített, a párkány fölé emelkedő és így az égbe mutató kereszt helyettesíti a második tornyot.

A templom mögött, de attól mégis elválasztva helyezkedik el a kolumbárium. Ennek révén simul bele a templomtest az enyhén emelkedő terepbe, ennek révén csatlakozik a régi kis temetőhöz és néhány kerti lépcsőfokkal a kápolnához. A templomhoz illeszkedő plébániaépület a tervek szerint az utcavonaltól a templomig épülne fel, az utcáról lenne közvetlenül megközelíthető. Erre azonban még várni kell.

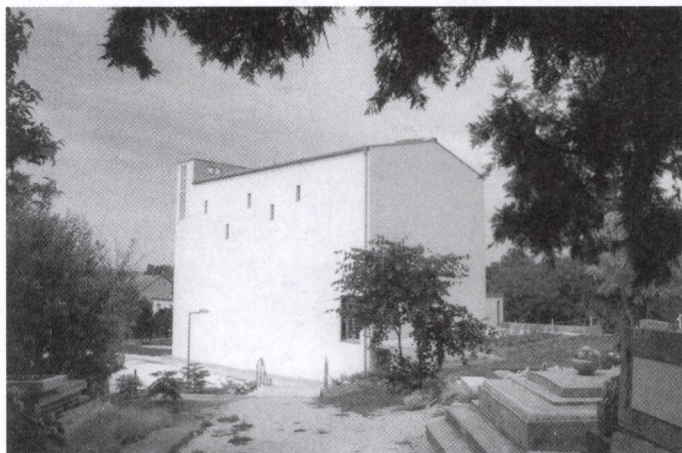
Úgy ítélem, hogy a mai magyar templomépítészetnek egyik igen figyelemreméltó alkotása, a pannonhalmi bencés szellemnek mintegy a városba érkezett futárja áll most Győr város déli peremén.

RÉSZLET

ELŐLRŐL...

OLDALNÉZETBŐL

BELSŐ ARCHITEKTÚRA
(Fotók: Kubinszky Gábor)

HOGYAN NEM LETT BUDAPEST REGIONÁLIS KÖZPONT?

Nemrégén ezeken a hasábocon *A Malév kemény földet érésének tanulságai* címmel egyebek mellett arról írtam, hogy a térségünkbe tartozó nemzetek közötti gazdasági versengésben az utóbbi időben teret veszítettünk (*Magyar Szemle*, 2012. 5–6. szám). Ha volt tehát olyan ambíciónk, hogy az egyenként kis-közepes méretű nemzetgazdaságok térségi központjának rangját megszerezzük, akkor azzal belátható időre jobb leszámolnunk. Megengedem, nehéz egyértelműen megállapítani, hogy melyik gazdaságnak mekkora a befolyása, vonzása egy adott térségben. Ennél egy fokkal világosabban lehet látni egy város nemzetközi vonzereje vagy annak hiánya dolgában, mert fogalmilag és statisztikailag jobban elemezhető ügyről van szó. A magyar tulajdonú légitársaság hirtelen felszámolásának taglalásakor már szóba hoztam fővárosunk fejlődésének ügyét; ennek a témának a részletesebb kifejtése olvasható az alábbiakban.

Kezdjük annak megkérdésével: remélhette-e valaki komolyan, hogy a magyar főváros a kelet-közép-európai régió gazdasági vagy szellemi központjává válik? Hiszen Budapest metropolisznak kicsi, noha egy közepes méretű, tízmilliós lakosú országnak talán túl nagy.

Nos, igen, két évtizede még gondolhattuk azt, hogy Budapest néhány lényeges gazdasági vonatkozásban kiemelkedik a kelet-közép-európai országok fővárosainak sorából. Ami akkor nem is hangzott túlzottan ambiciózusnak, tekintettel a választékra. Pozsony? Az éppen akkor megszűnőben levő Csehszlovákia másodfővárosa, Bécshez vézesen közel, nem ígérkezett komoly versenytársnak. Talán Bukarest, a ceaușescu építészeti örökséggel megterhelve, elhíresülvén a kóbor kutyák nagy számáról? Varsó? Jellegtelenné homogenizálta a szörnyű pusztítások utáni újjáépítés a kommunista korszak elején. Belgrád? Ugyan, a haraggal széthulló Jugoszlávia romjain újjászervezett országukban a szerbek az 1990-es évek elején elnyúló gazdasági, társadalmi és politikai krízissel küszködtek, majd véres konfliktusokba keveredtek a térségükben, szembekerültek a Nyugattal, és nemsokára Duna-hidat bombázott le a NATO. Zágráb csak egy fokkal állt jobban; egy há-

borús feszültségben élő országnak volt a fővárosa. Ljubljana, az Alpok tövében? Kicsi, némileg kiesik a meghatározó földrajzi útvonalakból.

Maradt tehát Budapest, és persze Prága. De a cseh főváros – amint azt ott sűrűn elmondják – nyugatabbra fekszik Bécsnél: valóban közép-európai város. Az átalakuló, forrongó térség viszont keletebbre található. Márpedig a regionális központ fogalmilag azt jelenti, hogy közel esnek hozzá földrajzilag, érzésben, hangulatban, anyagi és szellemi infrastruktúrában azok a tájak, ahol a dolgok megtörténnek. Központ az, ahova a komoly üzletembernek és adminisztratív vezetőnek, politikusnak érdemes elmennie, ha befolyásos tényezőkkel akar találkozni; ahol a pénzt és a tudást birtokló személyiségek természetesen előfordulnak; ahol a fontos ügyek eldőlnék.

Mondhatja erre valaki: az igazán fontos ügyek ma sem a térségben dőlnek el, hanem távoli hatalmi központokban: Brüsszelben, Washingtonban, New Yorkban, Berlinben. Ez akár igaz is lehet nagy általánosságban, de a globális központok léte nem kizárja, mint inkább feltételezi az alközpontok meglétét. A gazdaság világában mindenképpen így van ez: a nagy, koncentrált pénzügyi piacok mellett (New York, London, Tokió, Frankfurt) tartósan fennmaradnak az olyan erős térségi kisugárzású alközpontok, mint Milánó, Barcelona, Amszterdam, vagy éppen Bécs.

Igen, Bécs vált valamikor az 1970-es éveket követően olyan térségi központtá, ahonnan elérhető volt mind fizikai infrastruktúrával, mind emberi kapcsolatokkal az akkor még éppen csak erjedőben levő keleti térség. Ausztria ugyan még nem volt a nyugat-európai integrációs közösség tagja, majd csak 1995-ben kerül be az unióba, de gazdasági és kulturális értelemben egyértelműen a Nyugathoz tartozott, miután a szovjetek 1955-ben kivonultak. Ilyen minőségében Bécs ideális helyszíne lett azoknak a befektetőknak, elemzőknek, kutatóknak (és nyilván a hírszerzőknek is), akik a kommunista vezetés alatt álló térséggel foglalkoztak, és e társadalmak további megnyílását várták, arra készültek. A Nyugat utolsó állomása, ahonnan könnyen el lehetett érni a csak félig megnyílt keleti gazdaságokat. Innen nézve pedig a Nyugat első állomása volt Bécs: fejlett és rendezett ország, amely azonban megőrizte nehezebb sorsú szomszédai iránti affinitását, már csak a valamikori Monarchia nyújtotta közös múlt és gazdasági-szellemi keret miatt

is. Az osztrák politikai és üzleti elit ügyesen kezdte építgetni keleti kapcsolatait, például az akkor már súlyosan eladósodott magyar kommunista rezsimnek nyújtott üzleti hitelekkel, vegyes vállalatok létesítésével. Az akkor kialakított kapcsolatok később nagy ugrást, gyors üzleti penetrációt tettek lehetővé a politikai rendszer megváltozása pillanatában. Bécs bankjai szorgosan forgatták a keleti államok ügyfeleinek tőkéjét; majd hamar eljött az a pillanat, amikor az osztrák bankok erős jelenlétet építettek ki az átalakuló keleti gazdaságokban.

De ezzel előrefutottam. Ausztria gazdasági fejlődése igazi sikertörténet: a nyugatnémet gazdasággal a háta mögött évtizedeken át gyorsan modernizálódik, és az 1995-ös uniós csatlakozást követően tovább gyarapodik. A legfrissebb (2011-es) adatok mutatják, hogy európai mérce szerint is gazdag országról van szó: az Európai Unió átlagát száz százaléknak véve az osztrák egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) 129 százalék. Ez a német és holland szint, meghaladja a megfelelő francia, angol vagy belga mutatókat, és kétszerese a magyarnak. Az már inkább a mi gyengeségünket mutatja, hogy míg a rendszerváltozás környékén – történelmileg érthetően – az akkori osztrák szint felét sem értük el, majd lassan közeledni kezdtünk a fejlettebb szomszédunkhoz az 1990-es évtizedben, a kétezres évtized közepétől már megállt a magyar konvergencia. Ez része a nagyobb problémának, az egész magyar társadalom és gazdaság lendületvesztésének, de odatartozik a címben szereplő kérdéshez is. Budapest nem tud kiemelkedni, ha az ország egésze ütemet veszít, és megfordítva: sikeres főváros nélkül nyilván egyetlen az ország fejlődése. Holott éppen Bécs és az osztrák példa mutatja, hogy a nagy, globális folyamatokban nyílik tér és alkalom a sikeres alkalmazkodásra.

Egyébként nincs különösebb titka a sikernek, mármint nehéz lenne megnevezni egyetlen olyan tényezőt, amely mindent eldönt. Ami látható: az osztrák gazdaság már évtizedek óta imponálóan széles diverzifikált szerkezetben képes nőni és gazdagodni. Feldolgozóipara, olajipara, építőipara, téli és nyári turizmusa, kulturális életének gazdagsága, pénzintézeteinek mind erőteljesebb terjeszkedése jelzi azt, hogy miként találta meg magának a sikeres gyarapodás modelljét az ország.

Az osztrák bankok és biztosítók nagy lendülettel építették ki a jelenlétüket tőlük keletebbre és délre, kihasználva az akkor még

elégtelenül monetizált valamikori tervgazdaságoknak a pénzügyi szolgáltatások iránti igényét. A magyar, román, szlovák, ukrán, szerb családok hamar felfedezték a fogyasztói és lakáshitelezés nagy előnyeit: a nyugati háztartásokhoz hasonlóan kezdtek eladó-sodni (csak éppen gyorsabban, és nyilván felkészületlenebbül). A piacgazdaság logikájának megfelelően a hitel iránti kereslethez hamar megjelent a pénzkínálat; a pénzügyi termékek nyújtásában az osztrák intézmények élen jártak. A főbb osztrák bankok nyereségének egyre komolyabb hányada származott már a valamikori kommunista térségből, a keleti kapcsolat egészen a 2008-as pénzügyi zavarokig komoly hasznot hajtott az osztrák gazdaságnak.

A minta azonban – mutatis mutandis – másolható. És kezdtek is másolni, hiszen ahogy az ÖMV belépett a térség szénhidrogéniparába, a Raiffeisen és az Erste a lakossági és vállalati hitelezésbe, ugyanúgy néhány magyarországi nagyvállalat (meg egy sor kevésbé ismert kisebb cég) szintén hozzáfogott a környékbeli országok gazdasági adottságainak a kihasználásához. Az OTP terjeszkedésbe kezdett a Balkánon, a Mol a szomszédos országok olajiparában szerzett komoly részesedést, versenyre kelve az ÖMV-vel. A Richter Gedeon és számos más magyar vagy magyarországi központú nemzetközi háttérű cég idővel tőkeexportra vállalkozott. *Tőkebeáramlás, tőkeexport* – egymást nem kizáró, hanem éppenséggel erősítő mozgások.

Bár a politikai rendszerváltozás pillanatában még sokkal gyakorlatiasabb gondok kötötték le a gazdasági vezetőket és a politikai döntéshozókat, egyáltalán nem látszott reménytelennek, hogy Budapest hamar magára találjon, és néhány fontos vonatkozásban térségi funkciókat vegyen át Bécsről, azon felül, hogy a legnagyobb magyar városként és fővárosként sikerrel elhelyezi magát az új gazdasági-társadalmi rendben. 1990 után erős volt a hazánk iránti külföldi érdeklődés, a turisztikától a pénzügyi befektetéséig. A magyar bankszektor ugyan – történelmileg teljesen érthető módon – válságos éveket élt át a rendszerváltozás viharos első éveitől, de azt is érezhettük, hogy a térségbeli országok közül így elsőnek kerülhet ki a megtisztító krízisből. Nem volt pusztán álmodozás azt remélni, hogy a magyar főváros *regionális pénzügyi központtá* válik a rendszer politikai megváltozását követő első évtized végére. A tőke ugyanis mobil, és ha a feltételek jók, nagy sebességgel tud az ígéretes célpontokba áramlani. Hazánk már a kezdet kezde-

tén felkerült a komoly befektetési célszágok listájára, Budapest pedig meghatározó arányban lett befogadója a külföldi tőkének.

Más összefüggésben problémákat is rejt magában a tőkeáramlás főváros-központúsága, de az mindenképpen tény, hogy az 1990 utáni gazdasági nyitás legfőbb haszonélvezője minálunk a főváros, illetve a Bécs–Budapest tengely. Ha az ipari nagyberuházásokat nézzük, a központi régió és a nyugat-magyarországi megyék fölénye nyilvánvaló, a pénzügyi szolgáltatások és kereskedelmi befektetések terén a főváros fölénye nyomasztó volt. Úgy is fogalmazhatunk némi túlzással, hogy az első évtizedben a külföldi tőke nem merészkedett be az ország keleti térségeibe, és különösen került a zavaros Balkánnal érintkező megyéket is. Ezzel szemben minden külföldi pénzintézet, biztosító, kereskedelmi és ingatlanfejlesztési cég Pesten kezdte az országgal való ismerkedést.

Ennek következtében Budapestre már kezdettől fogva komoly külső pénzek áramoltak, miközben a főváros az állammal való jövedelemosztzkodásban sem járt rosszul. Ez persze nem így jelent meg a közvéleményben: a főpolgármester kezdettől fogva igyekezett fenntartani azt a látszatot, hogy az állam nem hajlandó elég pénzt adni a fővárosnak. Ami egyszerűen nem volt igaz, ám a demagóg politikus jól tudja, hogy kifizetődő a szavazókat szembeállítani a politikusokkal, politikával.

Itt már személyektől és pártoktól sem tudunk eltekinteni: a budapesti sikertelenség számos tényezője között meg kell említeni Demszky Gábort, aki szinte örökös főpolgármester lett szabaddemokrata színekben, szocialista támogatással, amíg aztán két hosszú évtized alatt teljesen nem amortizálódott a rengeteg sikertelenségtől, kisebb-nagyobb botrányaitól, meg pártjának végleges hitelvesztésétől, a szocialisták népszerűségvesztésétől. Korai működését egy ideig közelről figyelhettem: azonnal kiderült, hogy a nagyváros vezetéséhez (és általában a menedzseléshez) nincsenek meg a képességei. Más vonatkozásban mégis figyelemre méltó, hogy a posztra való alkalmatlanságát – a mögötte álló csapat erős asszisztenciája mellett – hosszú-hosszú évekre el tudta leplezni a választópolgárok előtt a média hatásos alkalmazásával. Olyannyira sikeres lett ebben az egy vonatkozásban, hogy minden kihívóját legyőzte, még akkor is, amikor hivatalban időző polgármesterként egyre hamisabban hangoztak nagyívű fejlesztési ígéretei és az épp-en aktuális kormányt okoló hivatkozásai.

Pedig rengeteg pénzen ült a főváros. Igaz, az alapok felhasználásában a kerületi polgármestereknek nagy befolyásuk volt; de a szétaprózódásnak talán az is mozgatója lett, hogy hamar kiderült: a fővárosi vezetés legtetején nincs valódi fejlesztési koncepció. Holott mindig lett volna mire alapozni az anyagi fejlesztést, mivel Budapesten az országos átlagnál jóval magasabb a bérszint, nagyobb a foglalkoztatási hányad, valamint a vállalkozási aktivitás, így a személyi jövedelemadóból hátrahagyott rész és az iparüzési adó stabil, komoly bevételt hozott a fővárosnak. De kapott Budapest a kormányzati forrásokból is, mégpedig arányait tekintve akkor sem kevesebbet, amikor a liberális-baloldali városvezetés ellenzékben volt. Mégis, valahogy elfolyt a pénz, holott semmilyen nagy, ambiciózus – és mint ilyen, veszélyes – vállalkozásba nem fogott a magyar főváros.

A Béccsel közös világkiállítás terve elhalt, később a Labdarúgó Európa-bajnokság, sőt az olimpia ötlete is felmerült, de – szerencsére – ezekből sem lett semmi. Ekkora vállalkozásnál sokkal kevesebbet sem bírt megoldani a főváros; ami a *négyes metróvonal* körül zajlott egy évtizeden át, sokat elárult abból, hogy miért is nem képes a magyar főváros lépést tartani nemhogy Béccsel, de a többi térségbeli fővárossal sem.

Eleve mutatja szomorú közállapotainkat, hogy az új metróvonal ígérete milyen erős vonzerőt fejtett ki a fővárosi szavazók egy jelentős körére, holott a tényleges helyzet és a várható folyamatok ismeretében egyre világosabbá vált a szakértők körében, de az érdeklődő és valamelyest gondolkodó nagyközönségben is, hogy a város közlekedési gondjai már nem ezt a megoldást követelik. Elmúltak azok az évtizedek, amikor százezrek keltek útra reggelente a lakótelepekről, hogy az állami üzemekben és hivatalokban munkába álljanak; mostanra nagyban átalakult a gazdaság és a munkaerőpiac szerkezete, az életmód és a vásárlási szokások meghatározó mintája. Rengetegen költöztek ki az elővárosokba vagy még kijebb, az agglomerációba, és folyamatosan változott a magyar főváros gazdasági tevékenységeinek térszerkezete is.

A főpolgármester mégis minden választási ciklus előtt megígérte, hogy – mások pénzéből – megépíti az új földalattivonalat. Miközben semmi nem történt a föld feletti vasútvonalak ésszerű hasznosításával, holott a várost keresztülzselik a sínpárok. Az iradatlanul költséges metrótervről a kalkulációk ismeretében ki is

mondta az első Orbán-kormány, hogy annak finanszírozását nem tudja az elődök által nagyvonalúan megígért módon vállalni – amivel nyilván sok szavazót veszített a fővárosban. Mivel a forgalmi elemzésekből látszott a vállalkozás gyenge hatékonysága, így a remélt külső források is nehezen nyíltak meg, holott a nagy summára már nagyon számított a projekthez kötődő gazdasági kör. A számlát végül, mint mindig, az adófizetők állták. E sorok írásakor még mindig csak a főváros forgalmas csomópontjainak részleges lezárása formájában van jelen életünkben a nagy voksvásárló fejlesztés: iskolába járnak már azok a gyerekek, akik a Keleti pályaudvar előtti gödör kiásásakor születtek.

Szervezési gyatraságok és vélelmezhető korrupció: ezek vették körbe a főváros és kerületei üzleti aktivitását hosszú éveken át. Nyilván más magyar önkormányzatoknál is van ilyen, és a külföldi nagyvárosok életéből is gyakran tudósítanak visszaélésekről az oknyomozó újságírók. De nekünk a magunk baja fáj, és különösen fáj azt látni, hogy ezen évtizedek alatt más fővárosok mennyit haladtak előre. Aki ismeri Pozsony, Prága, Varsó vagy tágabbra kitekintve Szentpétervár és Moszkva gyarapodását, az bizony érzi a magyar metropolisz pozícióvesztését, különösebb részletező mutatók nélkül is.

De nem lenne helyes néhány személynek felróni a sikertelenséget. A személyek mögött pártok álltak; a főpolgármestert és a kerületi polgármesterek többségét úgynevezett baloldali pártok adták két évtizeden át. A szocialisták és a szabaddemokraták működését e helyütt nem kívánom értékelni, de ami a budapesti tevékenységüket illeti, az eredmények – még inkább azok hiánya – szinte magukért beszélnek. Mindkét pártról az érződött (a szocialistáknál a kezdetek óta, a liberálisok pedig hamar asszimilálódtak), hogy a párt holdudvarába tartozó üzleti körök követeléseinek kielégítése a legfőbb döntési ismérv a közügyek intézésében. A közpénzekből mindig bőven jutott a kulturális, ideológiai háterszáznak, a baráti médiumoknak is. A barátoknak, pártkádereknek csorgatott pénzek, valamint a tényleges korrupcióban érintett összegek nagy summára rúghattak, de az igazán súlyos árat a rossz, hibás döntések formájában fizeti a főváros lakossága, meg az egész ország, sőt a következő nemzedék is. Az utóbbit azért kell említenünk, mert nem csupán az esélyek elszalasztásához vezetett a baloldali pártok kormányzása az ország legnagyobb önkormányzata élén, hanem a jövő anyagi be-

táblázásához is. Elvégtelen városfejlesztési feladatok tornyosultak fel idővel, miközben gyorsan növekedett a főváros és egy sor kerület eladósodottsága. Ebből sok gond hárul még a későbbi fővárosi vezetésre, és végső soron Budapest mai és jövőbeli lakóira.

A magyar politikai osztály gyenge teljesítménye mellett érdemes néhány objektív természetű tényezőt is szóba hozni. Abban például, hogy a magyar főváros nem tudott érezhetően beleszólni a pénzügyi piacok közötti globális versengésbe, több mélyenfekvő ok is közrejátszott. Az egyik a pénzügyi világban kifejlődő új trendekkel kapcsolatos: míg két vagy három évtizede valóban a legtöbb piacgazdasági rendszerű országnak volt (legalább egy) valamirevaló tőzsdéje, néhány piacvezető bankja és biztosítója, a 2000-es évek elejére nagyfokú koncentrációs folyamat indult be. Ez kiterjedt a tőzsdékre is, amelyek szövetségek létrehozásával vagy egyenesen összeolvadással reagáltak az információtechnológiai forradalomból fakadó új helyzetre. Ma már a budapesti tőzsde tulajdonosa a bécsi börze (amely egyébként maga is a kisebbek közé számít Európában).

A magyar tőzsde nemzetgazdasági súlya valójában nem igazán jelentős, részben amiatt, hogy ugyan az 1990-es évek elejétől kezdve erőteljes volt a külföldi működőtőke ideáramlása, ám a nagy külföldi befektetők hazai társaságai minálunk nem jelentek meg a tőzsdén. Tekintsük például a GE-csoportot, az egyik legnagyobb magyarországi munkaadót: ez tőzsdei cég, amely egy évszázada van jelen az amerikai tőkepiacon, magyarországi cégei azonban zrt. formát öltenek, vagyis a részvények nem forognak közkézen minálunk. Hasonlót lehet elmondani a nagy autóipari vállalkozásokról: ezek a magyar gazdasági struktúra igen komoly szereplői lettek, de a részvényeseik más országban élnek, a részvényekkel más tőkepiacon kereskednek. Az OTP, a Mol meg a Richter Gedeon részvényei számítanak minálunk meghatározó ('bluechip') értékpapiroknak, de még a hazai központú társaságok papírjaival is jelentős hányadban a nagy forgalmú külföldi tőzsdéken kereskednek.

Létezik azonban olyan vonulata a pénzügyi világnak, amely már most több, mint ígéretes, és Budapest, sőt tágabban a magyar gazdaság szempontjából nagy jelentőségű: ez a *pénzügyi szolgáltatások* ideköltözése. A bankok, brókercégek, biztosítók működésének egyik része az ügyfelekkel való érintkezést feltételezi: a 'front office' ott van, ahol a meghatározó ügyfélkör található. A munka

másik, legalább ennyire fontos és valójában több alkalmazottat igénylő felét azonban máshol is el lehet látni: ilyen a számlázás, könyvelés, munkaügy, adózási és jogi ügyek, számítástechnikai támogatás, adattárolás és -feldolgozás, elemzés és statisztika, telefonos ügyfélszolgálat. A 'back office'-ra tartozó műveleteket oda viszik a cégek, ahol az erőforrás-ellátottság, az adóklíma, a helyi bérszint és egyéb más szükséges helyi feltétel a legkedvezőbb, hiszen semmi sem indokolja, hogy a háttérszolgáltatásokat ugyanabban a városban végezzék, ahol a bankfiók található. Az ilyen pénzügyi műveletek szempontjából kínálja magát a mi térségünk: a nyugat-európainál sokkal alacsonyabb bérszint mellett általában jó minőségű munkaerő található, az infrastrukturális feltételek jók, az adózás rendszerint kedvezőbb, mint tőlünk nyugatabbra. Ázsiában persze rengeteg helyen sokkal kisebb a bér, és hatalmas a munkaerő-kínálat, de az időzóna-eltérés és a kulturális távolság komoly ellenérv lehet.

Végül is úgy alakultak a folyamatok, hogy hazánkban mára mintegy negyvenezer főt foglalkoztat vagy félszáz pénzügyi szolgáltató központ ('shared service centre'), nagyrészt Budapesten, de nem kizárólag ott. Ez is kiszervezés, olyan üzleti logika alapján, mint ahogy az autókalkatrések gyártását vagy bármely cég számlázását a cégek központtól távolra el lehet vinni; esetünkben már nemzetgazdasági méreteket ért el.

Az üzleti szolgáltatások Budapestre településének előnyei igen jelentősek. Ha egy világcég ide hozza a működése szempontjából kritikus jelentőségű belső műveleteit, ezzel a ténnyel bizalmat szavaz a befogadó országnak. A helyi foglalkoztatás szempontjából igen nagy a jelentősége ennek az üzletágnak: meghatározó többségben szakképzett, mégpedig felsőfokú végzettségű munkatársakat foglalkoztatnak. Nem a telefonos ügyfélszolgálat alkalmazottaira kell gondolni elsősorban, sokkal inkább a pénzügyi, jogi, informatikai szakemberekre, akiket megfelelően megfizetnek az idetelepülő központok. A betanított munkást igénylő autóiipari összeszerelő-üzemhez képest a szolgáltatóközpontok bérszintje (és így a helyi nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás mértéke) jóval nagyobb. Ennek az ügynek a jelentőségével nincs tisztában a nagyközönség, de talán a kormányzat sem. Máskülönben nem válhatott volna oktatáspolitikai tézissé az, hogy úgymond túl sok közgazdászt, bölcsészt és jogászt képeznek minálunk, akikre nem

tart igényt a nemzetgazdaság. A foglalkoztatási adatok szerint viszont igenis, van kereslet a nyelveket jól beszélő gazdasági, jogi szakmai végzettségű munkaerőre.

Az *oktatás* más vonatkozásban is lényeges a témánk szempontjából. Egy nagyváros a mai világban nemcsak a bankjai, árupiacai, turisztikai vonzereje vagy különösen feldolgozóipari súlya alapján számíthat központi helyzetűnek az adott térségen belül, hanem oktatási (valamint az azzal rendszerint együttjáró kutatási és kulturális) képességei miatt is. A vezető egyetemek anyagi értelemben is sokat számítanak a város életében, mivel a hallgatók és az oktatók tízezrei már a maguk fogyasztásával hatalmas (és eléggé stabil) keresletet támasztanak, továbbá az egyetemek intellektuális kisugárzása és eseményteremtő képessége egy sor gazdasági ág számára jelent olyan pluszt, ami megjelenhet nagyobb üzleti eredményben, versenyképes együttműködői körben, tovagyűrűző pozitív hatásokban.

Nos, a magyar főváros a felsőoktatás szerkezeti okai miatt eleve oktatási központ, a maga nagy és erős egyetemeivel. De vajon van-e, lehet-e regionális jelentősége? Ha az itt tanuló külföldi hallgatók arányszámát tekintjük, akkor ma még nehéz lenne igenel válaszolni. Bár mondjuk az orvosképzésre érvényes a pozitív minősítés: a Semmelweis Egyetemet kilencezer magyar hallgatója mellett 2800 külföldi hallgató látogatja. Ez az orvosegyetemi ügy azonban mégis kivételnek számít. Más budapesti intézményeknél is növekszik a külföldi diákok aránya az utóbbi években, ám ebből csak nagy óvatossággal szabad következtetéseket levonni fővárosunk nemzetközi vonzerejére nézve, hiszen a külföldön tanuló magyar fiatalok száma is nő: egyszerűen a mai oktatási gyakorlatnak (és a fiatal korosztály jellemző életútjának) része lett a külföldi képzésben való részvétel.

Sorolhatnánk a társadalmi és gazdasági vonatkozásokat, amelyek alapján értékelni lehet egy nagyváros nemzetközi súlyát, hogy tisztán lássunk a magyar főváros másokhoz viszonyított helyzetében. Nyilván található olyan mérce, amelyen elhelyezve, Budapest továbbra is jól áll. Közbiztonsági viszonyai elég jók; drágának sem mondható. Az infrastrukturális feltételek is megvannak, noha éppen az említett Malév-csőd a közlekedési adottságok terén jelentős visszaesést hozott. A korábbi autópálya-építkezések és a hídépítések miatt az utóbbi időkre sokat javult a helyzet.

E téren viszont a kilátásaink nem rózsásak: az eladósodott magyar állam és a nem kevésbé kiköltekezett önkormányzatok egy ideig újabb fejlesztésekbe aligha fognak belevágni. A magánpiac is pang: a lakásépítkezések történelmi mélypontra estek, a vállalatok beruházási kedve évek óta lanyha, a kereskedelmi láncok esetében pedig kormányzati építési stop van érvényben, ami alól ugyan jó magyar gyakorlat szerint valahogy mégis lehet felmentést kapni, ám akkor is fékezően hat. Az egész magyar gazdaságra jellemző sajnos a beruházási hányad hosszabb ideje tartó mérséklődése, és ebben a trendben a főváros is benne van. Márpedig a tegnapi és ma elmaradó beruházás gyengíti a holnapi és azutáni gazdasági növekedést.

A közvetlenül belátható időtávon túl természetesen javulhatnak a magyar főváros esélyei. Reménykedhetünk abban, hogy a belső tényezők valahogy jóra fordulnak: javulnak a morális viszonyok, például a korrupció visszaszorulásával, továbbá az oktatási és egészségügyi intézmények határfoka emelkedésnek indul, a hazai vállalkozói kedv élénkül, és visszatérnek a nagy külföldi befektetők. A külső tényezők között reálisan is számolhatunk az EU déli kibővülésével és az abból adódó potenciális keresletnövekménnyel a magyar gazdaságra és fővárosunkra nézve. Hogy azután a remélt kedvezőbb viszonyokból tud-e majd profitálni (a többieknél jobban) a magyar főváros, az a jövő zenéje.

BOD PÉTER ÁKOS

UGYANAZ EGÉSZ MÁSKÉPPEN: MEGISMÉTELT VÁLASZTÁS SZLOVÁKIÁBAN, 2012

Amárcius 10-ei szlovákiai előrehozott választások voltaképpen megismételt választások voltak, hiszen a pártok azt az eredményt hozták, csak felerősítve, mint amelyeket a 2010. júniusi voksoláskor láthattunk. Ám mennyire mások egyes fontos részletek! A két lényeges különbség egyike, hogy Fico, miután a lépést ellenző liberális kormánytagok miatt Radics miniszterelnök-asszony kor-

mánya belebukott a második eurómentő alap létrehozásához való csatlakozásról szóló és bizalmivá tett szavazásba, a már ügyvivő kormányként újra előterjesztett javaslatot megszavazta. Ezzel hitet tett – a korábbi választáson tanúsított berzenkedésével ellentétben – az Európai Unióhoz minden disszonancia nélkül való tartozásáról. Ezáltal pedig már nem keltett aggodalmat Brüsszelben, és ezúttal tovább növelve fölényét vetélytársaival szemben, egyedül is kormányalakításra képes erőként nyerte a választásokat. Fico pártja, a Smer SD (ejtsd: „Szmer” – Irány, Szociáldemokrácia) 44,4%-kal nyert, csaknem 10%-kal javított 2010-es eredményén, és 21-gyel több, 83 mandátumot szerzett a 150 tagú szlovák parlamentben, lényegében változatlan, 59,1%-os részvétel mellett. Ehhez persze szükség volt a másik fontos különbségre, hogy a piacbarát jobboldali kormánypartok látványosan belerokkantak a Gorilla-botrányba, amely a politikai elit korrupsztátát egyértelművé téve, döntő témája lett a szlovákiai választásoknak.

A Gorilla egy izraeli fejlesztésű lehallgatóberendezés beceneve, amellyel a szomszéd szobából, lakásból jó minőségű felvételek készíthetők a célszemélyekről. A hivatalos verzió szerint „véletlenül” tűnt fel egy szlovákiai titkos-szolgának, Varga Zoltánnak, hogy Pozsony patinás negyedében álló társasházában nagy autójú fontos emberek igen sűrűn megfordulnak. Ennek nyomán, a szolgálat a Gorilla segítségével 2005 júniusában nemzetbiztonsági indokból kezdeményezett megfigyeléseket. A 2006. júniusig, a második Dzurinda-kormány idejében rögzített, 73 oldalnyi bizalmas beszélgetésen jószerint valamennyi párt fontos tisztségviselőjének képviselőtében találkozott valaki Szlovákia legnagyobb pénzügyi befektető társaságával, a Penta Holdinggal, illetve meghatározó tulajdonosával, Jaroslav Hascákkal. A rögzített találkozók személyesen csak egyetlen politikus járt, a többieket tehát valamilyen famulusa képviselte. A kivétel maga Fico volt, aki kedélyesen kólláztatott a találkón – ezért volt olyan érdekes a sajtónak a választási győzelem éjszakáján kabalaként szorongatott coca-colás flakonja. 2011 végén a nyilvánosságra került megbeszélésrészletekből kiobbant botrány leleplezte a politika és gazdaság korrupst öszszefonódását, és a választások utánig elhúzódó tüntetössorozathoz vezetett. Egyelőre nem egyértelmű, hogy ki szivárogtatta ki a kérdéses dokumentumokat: a cui prodest alapján, ha Fico, akkor lehet, nagyon jó érzékkel előrelátó, de hazárdjátékos, ha másvalaki, az vi-

szont jócskán elkalkulálta magát. A polgári pártok támogatottsága látványosan visszaesett az ügy következtében, viszont Fico talán még jól is járt a botránnyal. A szlovákiai magyarok megnyugodtak, ugyanis szenvtelen üzletemberként nyilatkozott a titkos találkózón, eszerint kész együttműködni a magyar párttal, a magyar kártyát aszerint használja a politikájában, hogy mi által jut több szavazathoz, ha támadja a magyarokat, vagy ha együttműködik velük. Ami igaz, az igaz: miután mind Mečiar, mind Slota táborát erős nemzeti retorikájával leszalámizta, a mostani választáson nem igazán erőltette a magyar kérdést, ezáltal Magyarországon diplomáciai remények keletkeztek az új, erős legitimitású Fico-kormányral kapcsolatosan. Talán nem is hiába, mivel az első Orbán-Fico kormányfői találkozón a magyar-szlovák viszonyban kvázi hagyományosan, amikor a felek közös eredményekre törekszenek, ezúttal sem érintették a megoldhatatlan ellentéteket – az állampolgárság, illetve a Duna vízmegosztásának kérdését –, hanem a közös érdekeket keresték. Márpedig a két államnak számtalan közös érdeke és együttműködési lehetősége van. A gazdasági válság kezelése, illetve az európai politika is igen hasonló kihívásokat támaszt a két ország egypárti és stabil kormányaival szemben. Természetesen Fico bármikor visszatérhet a magyarelles retorikájához, ha ezt érzi előnyösebbnek, és nem visszakozott korábbi megnyilvánulásaihoz képest: most is hazugnak bélyegzi – a előző kormány hivatalos állami bocsánatkérése ellenére – Malina Hedviget, valamint úgy akarja újramódosítani az általa a 2010-es kampányában elfogadtatott állampolgársági törvényt, hogy az csak a szlovákiai magyarokat sújtsa. Ugyanis a törvény következtében februárig annak a több mint 200 főnek, akik elveszítették szlovák állampolgárságukat, csupán mintegy tizede volt magyar. Ennek megoldására azt tervezi, hogy a továbbiakban csak azokat fosztják majd meg az állampolgárságtól, akiknek az új állampolgárság megszerzésekor állandó lakhelyük Szlovákia területén van, tehát a főleg Csehországban, vagy máshol külföldön dolgozó szlovákokat nem érintené a továbbiakban a törvény. Ennek a megoldásnak persze problémája, hogy a jelenlegi eljárásban, azokat, akik bejelentették, hogy magyar állampolgárságot szereztek, (mint pl. a lévai Kassai Gyula református lelkész) törölték a lakcímnnyilvántartásból, és hivatalosan bejelentett lakcímnélküli státuszba sorolva választójoguktól is megfosztották őket.

Az április 4-én esküt tett új kormány a személyi és kormányzati szerződéseket illető tisztogatásokkal látott munkához, a bársonyszékekbe gyakorlatilag az előző Fico-kormány miniszterei ülhettek, jelentősen megnövekedett az államtitkárok létszáma. A Híd/Most számára 2010-ben létrehozott kisebbségi ügyek hivatalát megszüntetve beolvasztják a kulturális tárcába, és maga az előző Fico-kormány idején is létezett emberi jogi és kisebbségi ügyekért felelős miniszterelnök-helyettesi funkció is megszűnt. Ez a degradáció egyfelől fájdalmas lehet, de azt is mutatja, hogy a demográfiai változások nyomán a magyar pártok politikai súlya is csökkent, az új kormánynak pedig legtöbb gondja a világgazdasági válság kezelésével lesz. Maga a Híd/Most magabiztosan bejutott a parlamentbe, de a párt és érdekes politikai kísérletük drukkereinek le kell számolniuk azzal a reménybeli elméleti lehetőséggel, hogy egy szlovák/magyar vegyes pártnak jelentős mértékben sikerülhet szlovák szavazatokat begyűjteni.

A 2010-es választáson közös listán indultak az ismert liberális szlovák értelmiségiek csoportjával, a Polgári Konzervatív Párt (OKS) jelöltjeivel. Miután a Híd/Most kismizmizte szövetségeseit a pártfinanszírozásra kapott juttatások elosztásánál, a kis párt közös listáján mandátumot nyert négy képviselője az idén három másik, különböző párt listáján indult és jutott be a parlamentbe. Így a Híd számára ezzel is csökkent a szlovákok megnyerésére lehetséges esélye: a választási eredmények elemzéséből az vehető ki, hogy jelentősen visszaesett a színszlovák vidékeken reá leadott szavazatok száma, és ha kalkulálhatunk is azzal, hogy szlovák identitású választók szavazatait el is nyerhette, de ezek valójában asszimilálódtak, korábban szórványban élő magyarok. Végül is elúszott az a még a kampányban is táplált remény, hogy a vegyes párt Szlovákia legnagyobb ellenzéki ereje lehet, és jelentősen visszaesve a 2010-es 8,1% helyett csak a negyedik befutó lett 6,9%-kal, 30 ezer szavazatot elveszítve. Az MKP-ra leadott szavazatok száma nem változott, de ez ezúttal sem volt elég a bekerüléshez, csupán 4,3% volt. Érdekes, hogy az MKP legnagyobb kampányhibájaként az elemzők 2010 után azt emlegették, hogy nem zárta ki elég határozottan az esetleges koalíciós együttműködés lehetőségét Ficóval. Nos, 2012-ben a Híd a közös kormányzás lehetőségét a kampányban mindvégig lebegtette, és a választások után sem kizárt, hogy alkalmi koalícióra lépjen, esetlegesen biztosítva a sarkalatos törvény-módosításokhoz

szükséges 3/5-ös 90-ből Ficónak hiányzó hét mandátumot. Ugyanaz tehát ma, a Híd esetében nem számít hibának, talán azért, mert a támogató gazdasági érdekcsoportoknak a hatalmi döntések az érdekesek, ellenzékben kevesebb az üzleti lehetőség. A Híd és az MKP között is zajlott egy Gorilla-birkózás, hiszen a lehallgatások idején a két párt politikusai még egy szervezetben politizáltak. Mivel a Híd dal a komoly gazdasági kapcsolatokkal rendelkezők távoztak az MKP-ból, természetes, hogy a későbbi hidasok képviselőjében jártak egyes személyek Jaro Hascákkal egyeztetni a Vazovova utcai lakáson. Bár sokan számolgatják, hogy a két (magyar, illetve „vegyes”) párt együttes ereje még most is 10% feletti, és valóban a második erőt jelenthette volna a szlovákiai nemzetgyűlésben, ám a helyzet józan elemzői szerint azok a személyek és érdekek, akik pár esztendeje elhatározták a szakítást, ezt nem azért tették, hogy most újra egyesülhessenek. Ezért erre az összefogásélményre hiába várokoznak a felföldi magyarok. Pedig valami élményszerű, lelki megújulásra ugyancsak szüksége volna ennek a magyar nemzeti közösségnek, mert első ízben fordult elő a szabad választásokon Szlovákiában, hogy a magyarok az országos átlagnál kisebb arányban járultak a szavazóurnákhoz, tetejébe tízezerrel szavaztak Fico Smer SD-jére, ami a két évvel korábbi kampány tükrében megdöbbenő.

A nemzeti apátiát mutató másik drámai tény, hogy az előző népszámláláshoz képest 10%-kal csökkent a magukat magyarnak vallók aránya, miközben a összes összeszámláltak 9%-a egyáltalában nem nyilatkozott nemzetiségéről. Manapság nem könnyű felföldi magyarnak lenni, hiszen egyfelől frusztráló érzés, ha nemzetét, anyanyelvét, érzéseit eltagadni kényszerül, és bár örömmel venné fel másodikként a magyar állampolgárságot is, de nem meri. Az átlagember normális, nem kíván hősködni, mártírszerpet vállalni, ha kérelmezte is a magyar állampolgárságot, ezt nem vállalja nyilvánosan, nem kívánja a hivatalos hatalom retorzióit elszenvedni, hiszen még minden családban jól emlékezhetnek a jogfosztottságban töltött hontalanság éveire. A lelkiállapot további mutatója, hogy Gúta kisvárosában, ahol 80% a magyarok aránya, a parlamenti választással egy időben megrendezett népszavazás a település nevének visszaállításáról eredménytelen volt, mert nemhogy a szükséges 50, de még a 40%-ot sem érte el a részvétel. Gúta 1948 óta kénytelen Kolárovo névre hallgatni. A dolog jelképes, hiszen egy l-lel helyesírási hibás az erőltetett csehszlovákosi-

tók által oktrojált név, hiszen Kollár János, a pesti (mai) Deák téri evangélikus templom lelkésze, aki a szlovák nemzetépítés egyik ideologikusának számít, kettő l-lel írta nevét. A mostani névhelyre-állítást támogatók aránya 66,4% volt, amikor 1992-ben ugyanerről a névváltoztatásról szavazhattak a gútaiak, a részvétel még 62%-os volt, és 97% akarta városa régi nevét visszakapni. A jelek szerint a szlovák nemzetállam-építés még ilyen téren is eredményes lehet, hiszen akkor az állami apparátus egyszerűen nem is reagált az „eredményes” referendumra. Az idén már nem is kellett neki.

2012. május

GYULAI GYÖRGY

Felkérés szoborállításra

Alulírottak szomorúan tapasztalva nemzeti emlékezetünk GRÓF ESTERHÁZY JÁNOS mártíriumához méltatlan sivárságát, elhatároztuk szobrának felállítását, úgy, ahogyan az elmúlt évtizedekben Nagy János felvidéki szobrászművész megmintázta a szovjet lágerekben, csehszlovák börtönökben krisztusi szenvedéseket átél, csontsoványra fogyott alakját.

A szobrot közadakozásból kívánjuk felállítani. Teljes költsége tizenötmillió, állampolgáronként másfél forintot tesz ki. Méltatlannak tartanánk ezt az összeget különféle szervezetektől, intézményektől „összekoldulni”. A kegyelet és a szeretet sokaktól érkező morzsáit szeretnénk embertől emberig összegyűjteni. Legméltóbb az lenne, ha a szoborállítás költségét 15 ezer honfitársunk egyezer forintos adományai fedeznék.

ESTERHÁZY JÁNOS még a Szovjetunióban raboskodott, amikor 1947. szeptember 16-án Szlovákiában halálra ítélték. Hatvanöt év múltán jó lenne végre budapesti szoboralakja előtt is emlékeznünk életére és szenvedéseire.

Tisztelettel és szeretettel várjuk a szoborállítók közé:

Kovács Gergelyné sk.
muzeológus

Pékó Zoltán sk.
mérnök
zpekol@vnet.hu

Budapest, 2012. március

OTP 11773126 - 00154051 - 00000000

„Esterházy János szobrára”